

DIJİTALLEŞEN EDEBİYAT VE “ELESTİRİHABER.COM” ÖRNEĞİ

The Digitalizing Literature And “Elestirihaber.Com” Example

(Makale Geliş Tarihi: 09.10.2019 / Kabul Tarihi: 20.12.2019)

Servet ŞENGÜL*

Öz

Dünya milletlerinin dile dayalı sanatsal üretimi olan edebiyat, sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde aktarılmıştır. İnternetin 1990’lardan itibaren halkın kullanımına açılmasıyla sözlü ve yazılı edebiyata dijital edebiyat kavramı da eklenmiştir. Bu kavram, yeni edebî metinlerin ilk kez elektronik ortamda üretilmesi veya bunların yine elektronik mahfilde eleştiriye tabi tutulması anlamını taşır. Bu alan yeni bir edebî iletişim yöntemi olarak değerlendirilmelidir. Zira yeni neslin okuma yerine izlemeyi, kitap yerine bilgisayarı tercih ettiği günümüzde dijital edebiyatın bazı fırsatlar sağladığı ortadadır. İnternette yayınlanan unsurların hedef kitlesinin tüm dünya olması bu alanın artlarından biridir. Diğer husus edebî dergilerin dijital ortamdaki nüfuzlarının artışıdır. Dinamik, güncel, muhatabına kolay ulaşan; dağıtımçıya, bürokrasiye takılmayan dijital dergiler, elektronik ortamı etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Bu çalışma, bir sanat ve iletişim aracı olarak insanlığa hizmet eden edebiyatın dijital ortama kayışını inceleyecek, bu konudaki olumlu ve olumsuz yaklaşımları ele alacaktır. Eleştiri Haber sitesi özelinde dijitalleşen edebiyatın ve söz konusu elektronik derginin sanal edebiyata dair eleştirileri ne derece karşıladığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyatın Aktarım Yolları, Dijital Edebiyat, Eleştiri Haber Sitesi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, *Assist Prof. Dr. Muş Alparslan University, Faculty of Science and Literature, Department of Turkish Language and Literature*, s.sengul@alparslan.edu.tr, ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7393-4451>

Abstract

Literature, the artistic production of the peoples of the world based on language, has been transferred in two ways as verbal and written. Since the Internet was opened to the use of people as of 1990s, the concept of digital literature was added to oral and written literature. This concept means the production of new literary texts for the first time in an electronic environment or their being subject to criticism in the electronic atmosphere. This field should be considered as a new method of literary communication. This is because today when the new generation prefers watching to reading and computers to books, it is evident that the digital literature provides some opportunities. That the target audience of the elements published on the internet is the whole world is one of the advantages of this field. The other point is the increase of the influence of journals in digital environments. Dynamic, up-to-date, easy to reach the addressee; digital magazines, which are not connected to the distributor or bureaucracy, have begun to use the electronic environment effectively. This study examines the shift of literature that serves humanity as an art and communication tool to the digital media, and discusses the positive and negative approaches about this issue. Based on the site Eleştiri Haber, how the digitalizing literature and the electronic magazine in question meet the criticisms on virtual literature is evaluated.

Keywords: Ways of Transferring Literature, Digital Literature, Eleştiri Haber Site.

Giriş

Edebiyat milletlerin sanatsal edebiyatını inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanırken bu bilimin amacı da metinlerin biçim ve içeriklerinin gelişimindeki yasalılıkları ve özellikleri açıklayabilmek şeklinde beyan edilir. Edebiyatın nesnesi, yazılı veya sözlü ne şekilde olursa olsun, dile dayalı sanatsal yaratışın tümüdür (Pospelov 2014: s.17-18). “Sözlü” ibaresinden maksat yazının olmadığı dönemlerde de birtakım edebî çalışmaların olduğunun ve bu edebiyatın sözle aktarıldığının teyidini göstermektir. Yazılı edebiyatın ne olduğu ise herkesçe bilinmektedir. Edebiyat bilimi üzerine konuşulan her mahfilde “sözlü ve yazılı” kavramları birbirinden ayrılmayan iki unsur olarak telaffuz edilir. Edebiyat bilimi tanımlanırken artık, hesaba katılmayan yeni bir kavramla yüz yüzeyiz: *dijital edebiyat*. Dijital edebiyat ismiyle kastedilen daha önce kitap olarak basılmış sözlü veya yazılı edebiyat ürünlerinin yahut onları üretenlerin değişik adreslerde tanıtılması değildir. Aksine yeni edebî metinlerin ilk kez elektronik ortamda üretilmesi veya sözlü, yazılı ve dijital edebiyat metinlerinin yine elektronik mahfilde eleştiriye tabi tutulmasıdır. 1990’lardan itibaren gelişen ve öncesinde doğal olarak zikredilmeyen bu yeni alana edebiyat kuramcılarının ve eleştirmenlerinin yeni bir başlık açmaları uygun olacaktır.

tır. Dijital edebiyat kavramına giriş yapmadan önce iletişimin araçları, dolayısıyla edebiyatın aktarım yolları üzerinde durmak gerekir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında yazılı basının ağırlığı görülürken ikinci yarısında egemenlik önce radyoya daha sonra televizyona geçmiştir. Yirminci yüzyılda gazete, radyo ve televizyon gibi üç farklı haberleşme aracı öne çıktığına göre bu yüzyılı, ‘kitle iletişim araçları çağı’ olarak nitelendirmek mümkündür (Murzakulova 2008: s.10). Prof. Dr. Oral Sander 19. yüzyılı betimleyecek bir resim çizilmek istense, dumanı tütmekte olan bir kara tren çizmenin yeterli olacağını söylemektedir. Prof. Dr. Süleyman Seyfi Ögün on dokuzuncu yüzyılın 1945’te bittiğini ifade eder. Ögün’e göre yirminci yüzyıl 1945-1990 yılları arasında devam eder, yirmi birinci yüzyıl ise 1990’larda başlar. Bu durumda yirmi birinci yüzyılı betimleyecek bir resim çizilmek istenirse, internete bağlı bir bilgisayarı çizmek yeterli olacaktır (Örs E.T. [Erişim Tarihi]: 08.03.2019). İlk başlarda bilgisayar bugünkünden çok farklı ve şaşırtıcıdır. Amerikan şair Frederick Seidel, bir röportajında 1970’lerde Columbia Üniversitesi’nde eski bir kız arkadaşını ziyaret ettiği bir anısını nakleder. Seidel’in kız arkadaşı, Elektrik Mühendisliği alanında doktora için okumaktadır. Burada kaldığı süre boyunca şaire Savunma Bakanlığı ana bilgisayarındaki güvenli bir odada çalışmak için beş dakika verilir. Bilgisayar muazzamdır ve küçük bir ekranı olmasına rağmen odayı doldurmaktadır. Seidel şaşırmıştır, fakat onu asıl şaşırtan şey bilgisayarın boyutu değil, Çiçero’ya Saygı başlıklı şiirini yazarken dörtlüğün şeklinin ve çizginin uzunluğunun bu ekranda anında değiştirilebilmesidir (McCarthy E.T.: 08.03.2019). Bilgisayar ve internetin dünyada ve Türkiye’de gelişimi ve sonucu üzerine söylenecek şeyler bugün belki de şaşılacak olan şeyin Frederick Seidel’in şaşkınlığının kendisi olmasını sağlayacaktır. Rasim Özdenören’e göre yirminci yüzyıl boyunca evrilen teknik imkânlar, her evrede yazılı ürüne ve edebiyata rakip gibi algılanmıştır. Her şeye rağmen yazılı ürün, kendi özgül imkânlarını kullanarak kendini korumayı ve ezdirmemeyi başarmıştır (Özdenören 2004: s.44).

1. Dijital Yayıncılık Tartışmaları

Dijital yayıncılığın kâğıdın yerini alıp almayacağıyla ilgili tartışmalarda akla radyo ve televizyon ilişkisi gelir. Başlarda TV’nin icadının radyoculuğa ket vuracağı düşünülmüşse de aradan geçen yaklaşık bir asra rağmen radyonun ayrı bir medya aracı olarak ayakta olduğu görülmektedir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, kâğıdın insan hayatından silinip atılması uzun süre mümkün olmayacaktır. Dijital yayıncılığın, basılı yayıncılığa yeni açılımlar getireceği öngörülebilir. Bu iki mecraanın birbirinin yerine geçeceğini düşünmek yerine, birbirinin tamamlayıcısı olduğu yönünde bir algılama geliştirmek daha doğru olur. Bu konudaki yaygın görüş, elektronik yayınlar ile basılı yayınların uzun süre yolculuğunu birlikte sürdüreceği yönündedir (Dede 2004: s.57). Matbaaya direnen millet internete direnememiştir. Matbaaya karşı çıkışın ardında yobazlık dışında her türlü mantıklı sebep olabile-

cekken internete fikri karşı çıkışın veya interneti fikri kabul edişin tutarlı açıklamaları olmamış, internet sağladığı kolaylıklar ile bir alışkanlık halini almıştır (Erol 2004: s.74). İnternet edebiyat dergiciliğini çekici kılan birçok husus vardır. Onun çok düşük maliyetlerle inşa edilebilen, resmî denetimden uzak, usta-çırak ilişkisi istemeyen, sorumluluk, istikrar gerektirmeyen, telif ödeme zorunluluğu olmayan bir ‘yayın’ faaliyeti olması bu cazip özelliklerden sadece bazılarıdır. “*Nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, artık ‘internet edebiyat dergiciliği’ adlı, kucağımızda buluverdiğimiz bir çocuk var ve hastalıklı, çirkin, mızımız, problemlili olan bu çocuk sonuçta ‘bizim’ çocuğumuz.*” (Lekesiz 2004: s.48) İnternet edebiyat dergiciliğinin kendine göre bazı artıları ve eksileri vardır. Bu yönler üzerinde durmak konuyu anlamak açısından faydalı olacaktır.

2. Elektronik Edebiyatta Fırsatlar ve Engeller

İnternet, birçok insan tarafından toplumu edebiyattan uzaklaştırmakla suçlansa da yirmi birinci yüzyılın gerçekleri açısından bakıldığında dijitalleşmenin her sektörü olduğu gibi, eğitim sektörünü de yeniden şekillendirdiği görülür. Dijitalleşme öğrenme süreçlerini, tasarımı ve materyalleri değiştirmektedir. Yeni nesil, okumak yerine izlemeyi; kitap yerine bilgisayarı tercih ediyorsa işleri tersine çevirmek ve kitabı onlara götürmenin yollarını bulmak gerekir (Eryar Ünlü E.T.: 08.03.2019). Bugün birçok insan edebiyatı internetten takip etme noktasındadır. Çin’de 333 milyon kişi edebiyat eserlerini internet üzerinden okumaktadır ve Çin’in internet edebiyatındaki pazar hacmi 2016 sonu itibarıyla yaklaşık 1,32 milyar dolara ulaşmıştır. ‘İnternet edebiyatı’ endüstrisinin 1997’den bu yana her yıl ortalama yüzde 20 büyüdüğü ülkede 333 milyon kişinin edebiyat eserlerini internet üzerinden okuduğu, bunlardan 304 milyonunun bunun için cep telefonlarını kullandığı ifade edilmektedir. 1,4 milyarlık nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesi Çin’de, ‘internet okuyucuları’nın internet kullanıcıları sayısına oranı yüzde 43,3’tür. Ayrıca başkent Pekin’de 2017 Ağustos’unda “*İnternet Edebiyatı Kongresi*” düzenlenmiştir (cnnturk.com E.T.: 08.03.2019).

Günümüz gençliğinin en önemli sorunlarından biri gençliğin kitaba ve edebiyata olan ilgisizliğidir. İnterneti kullanma oranının gençler arasında çok daha yaygın olması, gençlere ulaşmayı hedefleyen yazarları, hatta yayınevlerini interneti kullanmaya teşvik etmektedir. Telif haklarıyla ilgili sorunlar, en ufak bir eser ortaya koyanların kendisini kırk yıllık üstat sanması, denetimsizliğin emek hırsızlığına davetiye çıkarması gibi dezavantajlara rağmen internetin edebiyat dünyasına katkıları vardır. Yazarların okuyucuya ulaştırılmasında sağladığı kolaylık bu katkılardan biri olarak gösterilebilir (Örs E.T.: 08.03.2019). Bazı yazarlar eserlerinde internetteki bilgilerden istifade ettiklerini belirtirler. Zoe Pilger bir röportajında, “*Eat My Heart Out*” adlı eserini oluştururken teknolojinin kendisine bir bellek sağladığını belirtir. Pilger, bu eserinde bahsettiği neo-burlesque kulübüne hiç gitmediğini, fakat youtube’da izlediği videolardan istifadeyle bu mekâm eserine yansıttığını belirtir (McCarthy E.T.: 08.03.2019).

Necip Tosun 2004 yılından bugünü gördüğü yazısında işin özüne sadık kalınarak edebiyat dergiciliğinin sanal dünyada çıkarılabileceğini belirtir. Hatta elektronik dergiciliği parlak bir geleceğin beklediğini ifade eder. Tosun konuşmasına şöyle devam eder:

“Kişisel bilgisayar kullanımının yaygınlaşması, çantalara, ceplere girmesiyle birlikte, hiç şüphesiz edebiyatın işleyişi değişecek. (Belki her yazar kendi sitesinde kendi ürünlerini yayınlayacak ve dergiye hiç ihtiyaç kalmayacak!..) Bu dergilerin öncelikle, dinamik, sürekli değişebilen güncel yönleri olacak. Dergiler muhatabına kolay ulaşacaklar. Dağıtımçıya, postaya, bürokrasiye takılmayacaklar. Basılmaya, kâğıda, matbaaya ihtiyaç duymayacaklar. Basılı/reel dergilerin hiçbir zaman ve şekilde ulaşamayacakları bir dağıtım ortamına ve okura ulaşacaklar. Anında milyonlarla buluşabilecekler. Köy, metropol fark etmeyecek. Sınırlar ortadan kalkacak. Bütün bunların yanında okur dergiye masrafsız ulaşacak, dergi yayıncısı için masraf sıfırlanacak. (Ya da düşük ücretle abonelik sistemi oluşturulacak!..) Kuşkusuz bütün bunlar olağanüstü imkanlar. Bu anlamda elektronik dergiciliği biraz televizyon yayıncılığına benzetmek mümkün. Dolayısıyla televizyon yayınlarının getirdikleri! götürdükleri elektronik dergicilik için de geçerli olacak ve bu dergilerin yaygınlaşmasıyla birlikte biz şunları tartışıyor olacağız: reyting, reklamlar, starlar, tele edebiyat...” (Tosun 2004: s.52).

Bugün cep telefonları yoluyla internet, dolayısıyla dijital edebiyat ceplere girmiş durumdadır. Bu çalışmaya konu olan “*Eleştiri Haber*” gibi birçok site hem edebî ürünler vermekte hem de edebiyat eleştirisinde bulunmaktadır. Bu çabalar edebiyatın özüne sadık kalınarak ciddi bir biçimde gerçekleştirilmelidir. Edebiyatı internete taşıyanların düşük maliyetlerle yayıncı olma imkânı vardır. Basılı bir yayını Türkiye dışında satışa sunmak, dağıtmak maddi bir külfet getirirken internette sınırlar olmadığı için yayınlanan her şey, dünyanın herhangi bir yerinden okunabilir. İnternette yayınlanan şeyin hedef kitlesinin tüm dünya olması bu alanın artlarından biridir (Dede 2004: s.55). Bazı insanlar, aslında bazı edebiyatçılar, dijital edebiyatın oluşumu noktasında internete korkulacak bir varlık olarak bakarlar. Zira burada edebiyatın kalitesizleşmesi ve ayağa düşme tehlikesi vardır. Hayriye Ünal bu konuda korkuları giderecek bir tavır içerisindedir:

“İnternete, Truva atıymış da karnından düşmanlar saçacakmışçasına kuşkulu gözlerle bakanların unuttukları şey, internetin yalnızca bir ‘alet’ olduğu. Alet olan şey, zatında iyilik ya da kötülük, kalite ya da kalitesizlik taşımaz. Ondan bir işlev bekleriz, o da yerine getirir. İşlevini yerine getirmesi esnasında ve oranında kalitesinden söz edilebilir. Dolayısıyla bir egemenliği, kendine has bir yer kaplayışı yoktur. Onun egemenliği gibi görünen şey yanılısamadır ve tıpkı bir hurafenin egemenliği gibi zihinlerimizin ortak biçimde işleyerek ortaya saldırdığı bir görüntüdür. İşte tam bu nedenle ‘sanal edebiyat’ yahut ‘tekno-edebiyat’ gibi bir tamlama icat etmek yahut böyle bir kategoriye işaret etmek ‘alet’ olan şeye bir ‘ideoloji’ yükley-

mek olur. Böyle olunca da doğallıkla bir yığın karşıt bir yığın da yandaş oluşacaktır. Zaten tuhaf şekilde, hayatımıza sonradan dâhil olan her şeye karşı bu iki tutumdan birini sergileriz. En fazla edebiyatın şifahi olanı ve yazılı olanı diye bir ayırım koyabiliriz. Bu ayırım da aslında işlevsizdir; zira edebiyat, yazılı olandır. Bunun ötesinde, sürrealizm nasıl bir arayışsa tekno-edebiyat da bir arayış, biçimsel bir harekettir. Sanal olansa zaten yalnızca varsayılandır. Sanal ortamdaki edebî metin de yalnızca ‘edebiyat’tır.’ (Ünal 2004: s.70).

Edebiyatı internet üzerinden sürdürmeye çalışanların önemli bir kısmı - Eleştiri Haber’den Mustafa Nurullah Celep örnek verilebilir- matbu edebiyatta bir standardı tutturana ve her iki alanı yakinen takip eden kişilerdir. Edebiyatın bilgisayar ekranında olması ya da matbu dergilerin basılı olması onun edebîliğini artıran ya da azaltan bir şey değildir. Basılmış ya da internette yayımlanmış bir kitabı yok etme imkânı yoktur. Edebî metni kitabın kâğıdından, CD’den, sitede kapladığı alandan bağımsız olan ‘şahs-ı manevî’sini öldürebilecek tek şey zamandır. Netice itibarıyla, edebiyat gözle değil zihinle algılanan bir şey olduğu için, onu algılamaya yardımcı olan kitabın dokunulabilen maddi varlığının gerçek bir anlamı yoktur, araçsal bir anlamı vardır. Aynı araçsal anlam her ne kadar itiraz edilse de bilgisayar ekranında da mevcuttur (Ünal 2004: s.70).

Edebiyatın elektronik ortama taşınmasından rahatsızlık duyanlar da vardır. Bazıları bu hususta “sorumsuz ve doyumsuz bir hayatın kahramanı” olarak insanı suçlar. Yetinmek ve razı olmak, insanoğlunun bütünüyle yabancı olduğu kavramlar ve duygulardır. Doyumsuz insan hangi yöne dönse, nereye baksa; daha çok, daha hızlı, daha değişik, daha yeni, daha emeksiz, daha maliyetsiz ve ucuz, daha albenili ve çekici olanın peşindedir ve elbette hep daha açtır. Yazıdan düşünceye ve söze, insandan bitkilere ve giderek hayatın bütününe, insani olanın dünden yarına taşınmasında ve sürdürülmesinde esas olan, varlığın doğasını oluşturan her tür duyarlılık, düşünüş ve inanışın genleriyle çok rahat bir biçimde oynanmaktadır. Hiçbir şey’in, modern ve postmodern zamanlarda, kendi kalmasına, kendi olmasına ve kendi tabiatında kendini ifade etmesine ve var olmasına insanoğlunun tahammülü yoktur. İnsan, varlığın genleriyle oynamayı, asliyetini bozmayı, onu değiştirmeyi, istediği hale sokmayı, ona daha kısa zamanda daha hızlı ve daha kolay bir biçimde ulaşarak hevesini almayı, kısaca tatmin olmayı, varlığının temel amacı haline getirmiştir (Su 2004: s.46). Dijital ortamdaki edebiyat, edebiyatın irtifa kaybına dair kaygıları beraberinde getirmektedir. İnternette yazarların aşırı özgürlüğü ve denetleyenlerinin olmaması onları basılı edebiyattaki terbiye sürecinden alıkoymaktadır. Sanal ortamdaki metinlerin düzeysizliği, teknik zayıflığı ve hıza kurban edilişi, kalem ve mürekkebin asaletini akıllara getirmektedir. Bu durumda *bilgisayar*’ın, varlık olarak *bizzat insan*’ın ta kendisi ile hasım olduğunu, insanın varlık içindeki yerinde ve işlevinde gözü olduğunu söyleyenler de vardır (Su 2004: s.47). Esas olan *kitaptır*. Aslolan sözdür, *kâğıttır*, *yazıdır* ve *mürekkeptir*. Edebî ‘metin’e dokunulmaksızın, onunla sahil, hakkalyakin düzeyinde bir ilişki kurulamaz. Çeşitli sa-

nal çalışmaların, belki edebiyat ‘ortamına ve kültürüne katkıları olabilir, ama, aslo-
lan *eser*’dir (Yalsızuçanlar 2004: s.53).

Bazıları interneti kendilerini kültürlü göstermek üzere kullanır. İnternet edibi olduğunu düşünen, adını andığı edebiyatçıyla ilgili tek bir kitap bile okuma-
mış kimselerin sürekli o edebiyatçının özlü sözlerini paylaşıp durmaları entel gö-
rünme isteğinden kaynaklanmaktadır. Kişisel bloglarında ya da sayfalarında özel
hayatına dair her ayrıntıyı paylaşanlar, interneti entelektüelliklerini ifşa yeri, edebi-
yatı da bunun aracı olarak görmektedir. Psikologlar bu tip kimselerin ya narsist ya
da özgüven eksikliği yaşayan kişiler olduklarını söylemektedir (Örs E.T.:
08.03.2019). Sanal ortama yönelik bir başka eleştiri, aslında herhangi bir dergide
yayınlanması düşünülemeyecek ürünlerini sergilemek isteyen amatörlerin bu or-
tamdan yararlanmak istemesidir (Özdenören 2004: s.45). Sanal edebiyat dünyası
‘taşra dergiciliği’ne denk düşen bir fonksiyon görmektedir.

*“Bu siteler seviyesiz, düzeysiz, kimin ne yaptığı belli olmayan bir edebiyat
çöplüğü görünümündedir. Buralarda tam anlamıyla bir karmaşa ve kaos hâkimdir.
Hiçbir değer, kalite gözetmeksizin yağma ürünlerin oluşturduğu tam bir karmaşa.
Nitelikleri, edebiyat tutumları, bilinçleri tartışmalı bir yığın yazar, öykü, şiir başlı-
ğı altında metinler yayınlarlar. Hiç şüphesiz bu siteler yazar olma hevesine kapıl-
mış insanların işgali altındadır. Daha çok okullardaki duvar gazeteciliğini, üniver-
sitelerin edebiyat topluluklarının faaliyetlerini anımsatırlar.”* (Tosun 2004: s.52)

Gökdemir İhsan, herkesin hemen hemen blog yazarı olduğunu söyler ve bu
konudaki şikâyetlerden bahseder. İhsan, konvansiyonel metin yazarlarının internet
yazarlığını eleştirdiğini ifade ederek okumayı çok sevmeyen kişilerin yazar olma
hevesiyle dolduklarına dair tespitleri aktarır. Yazarların bu serzenişinde bir kıs-
kanma, çekememe durumunun var olduğunu ifade eden İhsan, onların telaşla inter-
net yazarlığını kötülemeye başlamalarının biraz konumlarını koruma güdüsüyle
ilişkili olduğunu belirtir. Türkiye’de yazar camiasının cemaatlere benzediğini akta-
ran İhsan, ‘konvansiyonel’ olarak nitelediği yazarların bu cemaatlerin internetle
birlikte gelen ‘demokratik açılım’a karşı çıktıklarını söyler. İnternet içeriği kaliteli
mi acaba diye soran İhsan, internet yazarlarının da sonuçta matbu dergilerden fay-
dalanan insanlar olduklarını, internetteki vasatın buna bağlı olduğunu savunur. Bu
durumun aslında matbu dergilerin de halipürmelalini ortaya koyduğunu ifade eder
(dunyabizim.com E.T.: 08.03.2019).

İnternette okunan elektronik bir metne belirli bir süre sonra ulaşılabilmesi
gibi bir sorundan da bahsedilebilir. Bunun için bir arşivlemeye ihtiyaç vardır.

*“Birçok güncel sitede içerik büyük bir yer tuttuğundan arşivlenmezken
özellikle periyodik yayınlarda arşivleme yapıldığı gözleniyor. Fakat bu arşivlerin
ömürü de web barındırma hizmetinin sürekliliğiyle sınırlı. Bir elektronik yayının,
yayın hayatını sürdürdüğü sürece arşivi de erişilebilir durumdadır. Fakat günün*

birinde söz konusu yayın, hayatını noktalandığında, web barındırma hizmeti (hosting) ömür boyu sürmeyecektir. Haliyle, bir elektronik yayını çıkaranlar, nokta koydukları bir yayının web alanı kirasını ömür boyu ödeyemeyecektir.” (Dede 2004: s.58).

O hâlde dijital ortamdaki edebî metnin kaybolması gibi bir ihtimal de sorun olarak ortada bulunmaktadır.

3. Edebiyat Eleştirisi

Thomas Stearns Eliot her kuşağın kendi edebiyat eleştirisini oluşturması gereğinden söz eder. Çünkü her kuşak, sanat anlayışına kendi değer yargılarını, sanattan beklentilerini katar ve sanata kültür içinde verdiği yeri buna göre tanımlar (Eliot 2007: s.244). Edebiyat eleştirisi edebiyatı anlama ve onun zevkine varmayı teşvik eder. Zevkine varılmaması gereken eserleri belirtmek gibi olumsuz bir iş de edebî eleştirinin görevleri arasındadır. Eleştiricinin bir görevi de yeri geldikçe ikinci sınıf olanı ortaya çıkarıp göstermektir. Buna rağmen eleştirinin asıl işi övgüye değeni, değmeyenler arasından çekip çıkarmak ve övmektir (Eliot 2007: s.258). Pospelov'a göreyse edebiyat eleştirisi, edebiyat eserlerinin çözümlenmesiyle ve değer yönünden incelenmesiyle uğraşır. Antik Yunan'da yazarlar ve şairler, öteki yazarların eserleri üstüne değer yargılarında bulunurlar. Bunlar edebiyat eleştirisinin ilk çıkışlarıdır. Rönesans'ta, özellikle de 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başı Romantizm döneminde, edebiyat eleştirisinin gelişimi, belirgin bir hız kazanır. Eleştiri edebiyata sürekli eşlik eder duruma gelir ve kısa zamanda eleştirisiz bir edebiyat düşünülemez olur.

Günümüzde edebiyatın mekânlarından biri dijital ortamdır. Bu ortamda birçok genç yetenek çalışmalarını değerlendirmektedir. Dolayısıyla “*Edebiyat sitelerine usta yazarların yön vermeleri çok önemlidir; genç yeteneklerin çalışmalarının oralarda değerlendirilmesi, edebiyata ısındırılmaları ve giderek edebiyat dünyasına tüm varlıklarıyla dâhil olmaları ancak bu şekilde mümkün olabilecektir.*” (Engin 2004: s.67). Basılı edebiyatta kendini ispat etmiş usta yazarlara bu gençleri yönlendirmede önemli sorumluluklar düşmektedir. Usta yazarlar bu konuda hâkim bir rol üstlenmezlerse, edebiyat siteleri bir amatörler yarışmasına dönüşecektir ki bunun ne edebiyat sevdalarına ne de Türk edebiyatına bir katkısı olmayacak, bilakis enflasyon katlanarak sürecektir (Engin 2004: s.68). Kıdemli yazarların internette boy gösteren edebî sitelere ve yazarlara önyak olması edebiyatın ayağa düşmeden yaygınlaştırılmasında başat rol oynayacaktır.

Dijital edebiyatın oluşmasında en büyük katkı şimdilik edebiyat eleştirisi bağlamında gerçekleşmektedir. *Edebiyat Haber, Mevzu Edebiyat, Felah Çocuk, Dünya Bizim, Eleştiri Haber* ve daha birçok site bir yandan yazılı edebiyattan haber verirken diğer yandan edebî ürünlerin eleştirisini yaparak okuyucuya ve diğer muhataplara katkı sunmaktadır. Bu eleştiri veya haber maksatlı edebiyat siteleri işlerini ciddiyetle yapmaktadır. Dijital edebiyat sitelerinin konu başlıkları arasında

kitap, şiir deyinince, öykü, dergi, araştırma-inceleme, eleştiri, kurmaca, biyografiler, soruşturmalar, söyleşi, çocuk edebiyatı, etkinlik, ödül, portre, edebî mekânlar, okuma kültürü, yayın dünyası, polemik, mercek altı, gezi, havadis, dünyada kültür, mizah gibi bölüm adları vardır. Başlıklar bu edebiyat mahfillerinin işlerini edebî çerçevede ve ciddi şekilde yaptıklarını göstermektedir. Her sitenin belirli kurallarının olması dijital ortama yönelik olumsuz yargıları azaltmaktadır. Dijital edebiyatı ve eleştiriye örneklemesi bakımından Eleştiri Haber portalı örnek olarak ele alınabilir.

4. Eleştiri Haber.com

2000 Kuşağı'nın öne çıkan şahsiyetlerinden şair ve eleştirmen Mustafa Nurullah Celep¹ 2010 yılında yayın yeri Sakarya olan dijital edebî eleştiri sitesi “*Poetik Haber*”i kurar. Modern eleştiri yöntemlerinden “*Hüseyin Cöntürk tipi eleştiri*”nin örneğini sunan site yedi yıllık bir yayın hayatından sonra “*Eleştiri Haber*” adıyla yoluna devam eder. Eleştiri Haber adı siteye daha uygun görünür, zira sadece şiir türü değil, roman, hikâye, mülakat vb. türler de üzerine çalışılan konuların başında gelir. Celep, Poetik Haber sitesini zorluklarla çıkardıklarını ve bu süreçte olumlu-olumsuz tepkiler aldıklarını ifade ederken sitenin sanatsal amacı hakkında şöyle konuşur:

“Yılmak yok, yola devam kararından sonra Eleştiri Haber’imiz doğdu ve biz de eleştiri sanatına olan inancımızla yolumuza yeni dostlar ve güzergâhımıza yeni yazılar ekleyerek ‘kültür haberciliği’ yayın kolunda nadirattan bir yayıncılık olarak yerimizi almanın gereğiyle kolları sıvadık, eleştiri oklarımızı sivriltiltik, kalemimizin ucunu yonttuk, Eleştiri Not Defteri’imize yeni bir sayfa açarak ‘kalp eser’i ‘altın eser’den, ‘gümüş eser’i ‘bakır eser’den ayırt etmenin eleştirel bilinciyile siz seçkin ve nitelikli okur yazar topluluğunun karşısına çıktık...” (Celep E.T.: 08.03.2019a).

İyice incelendiğinde sitedeki eleştirilerin objektif kriterlere uygun yapıldığı ve metinlerin basılı dergilerden aşağı olmadığı görülür. Derginin yazarları da bu iddiayı gündeme taşır:

“Cöntürk tipi eleştiri, metni esas alır ve metin merkezlidir. Cöntürk tipi eleştiride değerlendirme ve yargı boyutunda metin, diğer bütün etkenlerden önce gelir. Bu meyanda eleştirinin merkezi ve nesnesi metindir, eser sahibinin dost veya ahbap oluşunun bu bapta söz geçmez. O anda o esnada metin bize ne’yi gösteriyorsa o özellikler olumlu-olumsuz yönleriyle ifade edilir. Güzel görünme, eseri göründüğünden başka türlü gösterme, eser sahibini göklere çıkarma, yıkama-yağlama, sırt sıvazlama, eseri ve sahibini kötü niyetlerine alet etme, kendini şirin

¹ Mustafa Nurullah Celep’in biyografisi hakkında Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü 2’yebakınız. http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=3b036b877a6a074d7dbfc706fe868c1d.516025048f877f61, Erişim Tarihi: 09.10.2019.

gösterme, çıkar veya menfaat temin etme, eser üzerinden bir yere gelme endişesi gibi üçüncü sınıf kaygılar yok hükmündedir.” (Celep E.T.: 08.03.2019a).

Yazar kadrosunun fasıllarla güncellendiği sitede Mustafa Nurullah Celep, Bünyamin Gürel, Ahmet Furkan Akar, Ali Celep, Arzu Alkan Ateş, Ayşe Şener, Barış Kavas, Behçet Ulaş Alıcıoğlu, Edanur Özdemir, Erdal Noyan, Eray Sarıçam, Fatih Çodur, Fuat Oskay, Himmet Karataş, İlker Yıldız, Kadir Korkut, Kader Ozan, Kenan Subaşı, M. Sadi Karademir, Nevzat Akyar, Nur Sultan Turhan, Ömer Kaya, Rahime Kösem Alcan, Sait Aktaş, Selma Kavurmacıoğlu, Selcan Göçmen, Selvigül Kandoğmuş Şahin, Şener Beyter, Şerif Mehmet Uğurlu, Şükran Kara, Şükrü Kırkağaç, Tarık Eşref, Yahya Burak Gül, Yusuf Yılmaz ve daha birçok yazar yazı yazmaktadır. Eleştiri Haber dijital dergisinin hedef kitlesi, edebî beğenisi genel okur kitlesine nazaran seçkin ve derinlikli nitelikler taşıyan okur-yazar topluluğudur (Celep E.T.: 08.03.2019a). Derginin twitter’da 582 google plus’ta 345 takipçisi bulunmaktadır. Sürekli takipçileri dışında da takip edenleri vardır.

Eleştiri Haber editörü Bünyamin Gürel’e göre günümüz Türk şiirinde ‘eserlere değil de isimlere odaklanılan’ bir kısır döngü hüküm sürmektedir. Güzellik algımız dayatmacı bir anlayışla ele geçirilmeye çalışılmakta hep aynı isimler ısıtılarak parlatılmaktadır. Türk şiiri ve edebiyatı hâlâ ‘ölü ozanların’ eserlerinden ibaret görülerek ‘ölü bir anlayışa’ mahkûm edilmektedir. Eleştiri Haber bu noktada nitelikli, zengin bir edebiyat dergisi işleviyle bağımsız ve nitelikli bir duruşu kendisine şiar edinen, öncü bir kültür, edebiyat ve sanat oluşumu olarak görev yapmaktadır (Gürel E.T.: 08.03.2019).

Eleştiri Haber bir akım refleksiyle 14 maddelik bilişim manifestosu yayınlamaya dijital mecrada farklı bir anlayışın sahibi olmuştur. “*Eleştiri Haber Bilişim Manifestosu*” başlıklı bu yazıya göre “www.elestirihaber.com” bir kültür-sanat-haber sitesidir. Bu sitenin doğuş gerekçesi Türkiye’de şiiri merkeze alarak kuşatıcı/kucaklayıcı bir biçimde kültür haberciliği yapan internet sitelerinin cansızlığı/hareketsizliği karşısında bir atılım ihtiyacıdır. Manifestoya göre Eleştiri Haber, internet yayıncılığında bireysel bir girişimdir. Özlemine duyduğu şey, katılımcı bir anlayışla bu girişimin çok yönlü bir bakış açısını yedeğine alarak kültür haberciliğinde çoksesliliği sağlamak, sanat bağlamında ortak noktalarda buluşmak, ortak sesi sahiplenilebilir bir nitelikle görünür kılmaktır. Polemikler hususunda düzey esasına dayanır. Şiir adına seviyeli tartışmaları gündem konusu yaparak edebiyatın/şiirin meselelerini saygı temelinde açıklığa/netliğe kavuşturmak, bu konuda hakkaniyetten yana tavır sergilemek, genel olarak şiir ortamında yaşanan edebiyatçılar arasındaki tahammülsüzlükleri en aza indirmek veya yaşanan polemiklere seviyeli bir üslupla canlılık kazandırmak, tartışılan meselelere müşterek akıl çerçevesinde katkı sunmak sitenin ilkeleri arasındadır. Eleştiri Haber, tarafsızlığı şiir sanatı adına bir zenginlik olarak görür. Sanat ve hayat görüşü gereğince hiçbir grup, klik, çete veya cemaate bağlı olmadığını iddia eder ve aynı şekilde hiçbir siyasi/edebî görüşün savunuculuğunu ilkeleri gereğince yapmayacağını belirtir. Site, merkez

veya taşrada bin bir güçlük ve imkânsızlıkla yayın faaliyetini sürdürmeye çalışan bütün sanat-edebiyat-kültür dergilerini tanıtım/duyuru noktasında desteklemeye açık, net bir davranış biçimine sahiptir. Eleştiri Haber, belirgin, açık, seçik ve net ölçütler çerçevesinde eleştirinin gerekliliğine inanır. Sağlam ahlaki eleştirel bilinci yedeğine alarak saygın bir edebiyat ortamı veya anlayışının kurulması için çalışır. Bu anlayışın tesisi gereğince internet yayıncılığının imkânlarını kullanarak farklı edebi/siyasi perspektiflere sahip şair ve yazarların buluşma yeri idealeine sahiptir. Kendini bu anlayışın somutluk kazanması için samimiyet ve iyi niyetle körlüklerin, görmezden gelmelerin, yok saymaların, düşmanlıkların, adam kayırmacılığın, adam asmacılığın, ötekileştirmenin, dışlamanın, sessiz kalmaların, topyekûn saldırının, isim parlatmanın, goygoyculuğun her türlüüne karşı durmanın bilişim ifadesi olarak kabul eder. Eleştiri Haber, hareketin, canlılığın, akliselim ile şiir/edebiyat mevzuunda insani değerleri sahiplenilen bir anlayışın işlek, akışkan bir ifadesidir. Edebiyatı canlı takip etmesi bakımından nabız vuruşlarının duyulduğu yerdir. Manifestoya göre Eleştiri Haber, şairler arasında gittikçe yayılan tahammülsüzlüklerin, kin ve nefretin bekçiliğini yapmaktan yana tutum ve tavır alışları, sağlıklı bir şiir ortamının tesisi karşısında bir engel olarak görmekte seviyesiz saldırı ve düşmanlıklara kapılarını sımsıkı kapalı tutmaktadır. Eleştiri Haber, isim parlatmanın her türlüüne karşı bir vaziyet alırken eleştiride öncelikli olarak ‘bağımsızlığı’ ve dengeli bir yaklaşım biçimini esas alır. Yazınsal yapıtın olumlu-olumsuz, iyi-kötü, zayıf-kuvvetli yönlerini birlikte ele alan bir yöntem esasına dayanır. Tümüyle övgü veya yergiyi sağlıklı bir eleştirel tavır olarak görmez. Eleştiri Haber, yaşayan ediplerimizi bir değer olarak görmekte hangi grup, kuşak, görüş veya kliğe bağlı olursa olsun, saygı temelinde, anlamaya-kavramaya çalışan bir çaba içindedir. Hakaret ve karalama yerine izanla hareket etmenin önemine inanır. İnternet yayıncılığı noktasında kalıcılığı ve insaniliği nitelikli bir kültür-sanat haberciliği adına vazgeçilemez bir ilke olarak görür, yaşanan ‘enformatik cehalet’ karşısında sahici bir poetik bilgilenmeyi öncelikleri arasına alır. Bilgi kirliliği karşısında çözüm olarak kalıcı ve nitelikli habercilik yapmayı önerir. Eleştiri Haber, insani olan’ın sınırları içindedir ve her şeye rağmen şairlerin kardeşliğine dair inancın umudunu taşır. Ona göre burçlar yıkılır, devletler ölür, şiir kalır (Celep E.T.: 08.03.2019b).

Eleştiri Haber, kültür, sanat ve edebiyatın nabzını yeni çıkan edebî dergi ve kitapları değerlendirme yoluyla takip eder. Dergilerde yayınlanan şiirlere dair metin çözümlemeleri ve değiniler kaleme alır. Fakat bununla sınırlı kalmayıp edebiyatın her alanından, şiirden hikâyeye, romandan sinemaya, sosyolojiden felsefeye söz söyler. Okuyucu bir dergi için olmazsa olmazdır. Dolayısıyla site yeni çıkan yayınların duyurulması nedeniyle geniş ve nitelikli okuyucular peşinde olduğunu belirtir. Mustafa Nurullah Celep “*Biz ‘edebiyat ve tenkit atı’na bindik, bütün gemileri yak-tık: Sizi bekliyoruz... Eleştiri Haber’e, doğruya doğru, eğriye eğri diyenlerin sitesine, onuncu köye bekliyoruz... Eleştiri Haber, fincancı katırlarını ürkütmek için*

sabırsızlanıyor...” (Celep E.T.: 08.03.2019c). sözlerini söyleyerek okuyucularını sitenin yaklaşımı konusunda bilgilendirir.

Eleştiri Haber’deki eleştiri yazıları, “Eleştiri Haber Bilişim Manifestosu”na uygun bir şekilde siyaset dışı ve sanat merkezli olarak yazılmaktadır. Ali Celep, “Şiir Deyince” köşesinde güncel edebiyatı yakinen takip edip tanınan veya gelecek vadeden şairlerin şiirleri üzerine eleştirel değinilerde bulunmaktadır. Sitenin “Düşünce” bölümünde yukarıda adı geçen yazarların büyük bir kısmı Türk ve dünyanın önde gelen edebiyatçıları, eserleri ve dönemleri üzerine fikir yazıları yazmaktadır. “Eleştiri” bölümü Türk edebiyatının değişik türlerinde ve dönemlerinde yazılan kitaplar üzerine eleştiri yapılan mecradır. Sade bir dil ve akıcı üslupla sunumların gerçekleştiği dijital dergide, görselliğin de profesyonelce ve disiplinli bir şekilde tasarlandığı görülür. “Kültür, Sanat, Edebiyat” sloganıyla çıkan Eleştiri Haber sitesinin amblemi *üç at* figüründen oluşmaktadır. Tarık Eşref’in görsel editörlüğündeki fotoğraflar, konularına uygun bölümlerde, kaliteli bir çekimle, içeriğe uygun olarak yerli yerinde sergilenir. Sitede can sıkıcı ve gereksiz reklamlar da yer almaz. Her şeyiyle profesyonel olduğunu hissettiren bu dijital eleştiri sitesi, basılı dergilerden aşağı olmadığını ispat eder.

Eleştiri Haber sitesi varlığını ikame etmek için matbu dergileri küçümseme yoluna gitmez. Mustafa Nurullah Celep’e göre matbuat, soylu duruşuyla tüm ciddiyetini muhafaza etmektedir. “Çünkü hayatın içinde samimi bir biçimde devinip durmanın, korkusuz ve sahici bir söz alışın ifadesidir dergi. Şair yeteneğini ilk önce dergilerde sınar, hikâyeci dergilerden başlar anlatı yolculuğuna. Denemeci, deneyişinin ihtişamına dergilerde şahit olur. Tümüyle internete taşınmak kabil değildir.” (Celep E.T.: 08.03.2019d). Tabii onun bu yaklaşımı interneti arka plana atmak üzerine kurulu değildir. İnternet bir gerçeklik olarak kabul edilmeli, ama hayatın vurucu, acıtıcı ve sarsıcı gerçeğini ihmal etmeden dengeli bir yayın siyaseti izlemek en doğru, en itidalli bir davranış örneği olmalıdır. İnternet dergilerin asaletine, onurlu duruşuna bir zarar vermez. Aslen dergiyle internet arasındaki muvazene noktasını denge ve istikrar adına sağlıklı bir işleyişle, ciddi ve asli olanla irtibatı koparmadan tesis etmelidir. Burada ciddiyet ve asliyet, gerçek hayatın yani dergilerin somut gerçekliğini ıskalாமadan internetin muhaberata yönelik imkânlarından faydalanmayı gerektirir (Celep E.T.: 08.03.2019d).

Sonuç

İnternetin icadına kadar edebî eserlerin aktarımı sözlü ve yazılı şekilde olagelmıştır. Sözlü edebiyat, yazının olmadığı dönemlerdeki sözlü edebî ürünleri ifade eder. Bu dönemde bilindiği kadarıyla yazı yoktur veya gelişmemiştir ki bu edebî metinlerin ileri kuşaklara aktarılması için ezber yoluna gidilmiştir. Özellikle olay örgüsü taşıyan uzun metinleri ezberlemek için en etkili yol olan ahenk unsurlarından yararlanılmıştır. Yazılı dönem edebiyatı yazının icat edildiği andan günümüze kadar varlığını ve kudretini sürdürmektedir. Edebiyatın hemen hemen her türü, ifa-

desini yazı üzerinden okuyucularına ulaştırmaktadır. İnternetin kamusal alanın hizmetine girdiği 1990’lardan itibaren edebiyat bilimi “*dijital edebiyat*” veya “*e-edebiyat*” gibi adlarla tanımlanabilecek yeni bir aktarım yoluyla tanışır. Birtakım sınırları olmakla birlikte masrafların az olması, daha geniş okuyucuya, daha kısa zamanda ulaşmanın kolaylığı gibi sebeplerle dijital edebiyat 2020’lere doğru varlık alanını genişletir. *Digital 2019: Global Digital Yearbook (Dijital 2019: Küresel Dijital Yıllığı)* tarafından hazırlanan raporda Türkiye’de internet ve sosyal ağların kullanımı ile ilgili çarpıcı bilgiler yer alır. 31 Ocak 2019 tarihli rapora göre Türkiye’de 59.36 milyon internet kullanıcısı bulunmaktadır (Dijital 2019 E.T.: 03.04.2019). Matbaanın kullanımının tartışıldığı dönemle edebiyatın internete kayışının tartışıldığı bu dönem arasında teorik anlamda pek bir fark yoktur. Matbaa sayesinde birçok elyazması eser daha fazla okuyucu kitlesine ulaştırılmıştır. Aynı dönemde yazılı ürünlerimiz artmış, edebiyatımızın son iki asırdaki matbu metinleri de günümüze ulaşma şansı bulmuştur. Bugün edebiyatçılarımızın bir kısmı, altmış milyon internet kullanıcısının olduğu Türkiye’de daha fazla edebiyatsevere ulaşmak üzere dijital edebiyatı kullanma yolunu seçmiştir. Dijital yayın, edebiyatçılar arasında özellikle dijital dergicilik ve eleştiri bağlamında tercih edilmiş, bu bağlamda birçok edebiyat eleştiri sitesi kurulmuştur. Kontrollden uzak sanal âlemin edebiyatı zayıflatacağı şeklindeki haklı korkulara rağmen bu siteler, belirli kurallar ve disiplinler çerçevesinde çalıştıklarından kaliteli çalışmalara imza atmışlar ve atmaktadırlar. Çalışmaya konu edinilen *Eleştiri Haber* sitesi, matbu yayında deneyimini ispat ettikten sonra ürünlerini dijital ortamda sürdüren güçlü edebiyatçılarla ve onlarla birlikte edebiyat mahfilinde varlığını kuvvetlendiren gayretli yazarlarla yaklaşık on yıldır varlığını sürdürmektedir. Site, Türkiye’de şiiri merkeze alarak kuşatıcı bir biçimde kültür haberciliği yapan internet sitelerinin cansızlığı karşısında bir atılım ihtiyacından doğar. Edebi eserden ziyade tanınmış isimlere odaklanılan bu dönemde tecrübeli ve genç yazarlar, eleştiri haber bilişim manifestosu çerçevesinde, *elestirihaber.com*’da Türk edebiyatına katkı sunmaya devam etmektedir. İnternetin ve edebiyatın insanları bir araya getirme, onlar arasında empatik anlayışı geliştirme kapasitesi arasında önemli bir yakınlaşma vardır. Bu noktada edebiyat her zaman bu bağdaştırmanın insani değerini kullanır. Dijital çağda internet bunu başarmayı mümkün kılmaktadır (Jusdanis E.T.: 08.03.2019). İnternet, Türk ve dünya edebiyatını bugün yeni bir aktarım kanalıyla, dijital yolla bir müddet daha sürdüreceği gibi görünüyor.

Kaynakça

Dede, Melih Bayram (2004). “Edebiyatın İnternetteki İzdüşümü”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.

Eliot, T. S. (2007). *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Engin, Selçuk (2004). “Edebiyat Nokta Kom”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- Erol, Murat (2004). “Sanaldan ‘Banal’a Edebiyat”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- Lekesiz, Ömer (2004). “Net’te Bulanık Edebiyat”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- Murzakulova, Güldana (2008). “Farklı Toplumlarda İnternet Gazeteciliği: Rusya ve Türkiye İnternet Gazetelerinin Karşılaştırmalı Çözümlemesi”. Yayımlanmamış YL Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özdenören, Rasim (2004). “Sanal Ortamda Edebiyat”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- Pospelov, Gennady, (2014). *Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Su, Hüseyin (2004). “İnternet Ortamında Edebiyat”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- Tosun, Necip (2004). “Sanal Dergi/Reel Dergi”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- Ünal, Hayriye (2004). “Severim teknolojiyi; Barutu ve Tüfeği, Tahta Atı, Matbaayı”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- Yalsızuçanlar, Sadık (2004). “Sanal Edebiyat”, *Hece 96*, Ankara: Hece Yayınları.
- İnternet Kaynakçası
- “Çin’de “İnternet Edebiyatı” Yaygınlaşıyor”, <https://www.cnnturk.com/kultur-sanat/cinde-internet-edebiyati-yayginlasiyor>, Erişim Tarihi: 08.03.2019.
- “Kültür Endüstrisi Para Kazandırır mı?”, <https://www.dunyabizim.com/havadis/kultur-endustrisi-para-kazandirir-mih8146.html>, Erişim Tarihi: 08.03.2019.
- Celep, Mustafa Nurullah, “Edebiyat İnternete mi Kayıyor?”, <http://elestirihaber.com/edebiyat-internete-mi-kayiyor/>, Erişim Tarihi: 08.03.2019d.
- Celep, Mustafa Nurullah, “Eleştiri Haber Edebî Cesaretin Zirhını Kuşandı!”, <http://elestirihaber.com/poetik-haber-edebi-cesaretin-zyrhyny-kuthandy/>, Erişim Tarihi: 08.03.2019c.
- Celep, Mustafa Nurullah, “Eleştiri Haber Niçin Var?”, <http://elestirihaber.com/poetikhaber-nicin-var/>, Erişim Tarihi: 08.03.2019b.
- Celep, Mustafa Nurullah, “Eleştiri Haber’e Başlarken ya da Eleştiri Korkulacak Bir Uğraş Alanı Değildir...”, <http://elestirihaber.com/elestiri-habere-baslarken-ya-da-elestiri-korkulacak-bir-ugras-alani-degildir/>, Erişim Tarihi: 08.03.2019a.

- Eryar Ünlü, Didem, “Edebiyatı İnternete Taşıyor”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/edebiyati-internete-tasiyor/356936>, Erişim Tarihi: 08.03.2019.
- Gürel, Bünyamin, “Başlarken”, <http://elestirihaber.com/baslarken-bunyamin-gurel-editorden/>, Erişim Tarihi: 08.03.2019.
- Jusdanis, Gregory, “Is the Internet Literary?”, <https://arcade.stanford.edu/blogs/internet-literary>, Erişim Tarihi: 08.03.2019.
- Digital 2019: Global Digital Yearbook, <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019>, Erişim Tarihi: 03.04.2019.
- Mccarthy, Tom, “How Technology Rewrites Literature”, <https://www.theguardian.com/books/2014/jun/23/technology-rewrites-literature-tom-mccarthy-internet>, Erişim Tarihi: 08.03.2019.
- Örs, Emre, “İnternet ve Edebiyat”, <https://emreors.wordpress.com/2012/02/03/internet-ve-edebiyat/>, Erişim Tarihi: 08.03.2019.
- Şengül, Servet, “Mustafa Nurullah Celep”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü 2, http://teis.yesevi.edu.tr/index.php?sayfa=madde_detay&md=3b036b877a6a074d7dbfc706fe868c1d.516025048f877f61, Erişim Tarihi: 09.10.2019.